BIBLIOTEKARZ PODLASKI
2018/1 (XXXVIII)
ISSN 1640-7806 (print)
ISSN 2544-8900 (online)
http://bibliotekarzpodlaski.ksiaznicapodlaska.pl/

Antoni Mironowicz
Uniwersytet w Białymstoku

Starodruki w bibliotece monasteru supraskiego w połowie XVI wieku

Streszczenie:

W połowie XVI wieku monaster supraski posiadał co najmniej 209 ksiąg rękopiśmiennych i drukowanych w języku cerkiewnosłowiańskim, starobiałoruskim, łacińskim i greckim. W porównaniu do innych ośrodków klasztornych biblioteka Ławry Supraskiej imponowała różnorodnością manuskryptów, ich liczbą oraz unikatowością. Wśród wielu ksiąg rękopiśmiennych w bibliotece supraskiej w połowie XVI stulecia znajdowało się pięć ksiąg drukowanych. Były to wydania Franciszka Skoryny *Книги Царств* z Biblii praskiej z 1518 roku, Pięcioksiąg praski *Бытие, Исход, Левит, Числа* i *Второзаконие* z 1519 r., dwie księgi wileńskie „Малая падарожная кніжка" z 1522 roku oraz *Апостол* wileński z 1525 r.

Słowa-klucze: książka drukowana, biblioteka supraska, druki cyrylickie

Old prints in the library of the Supraśl monastery in the middle of the 16th century

Summary:

In the middle of the 16th century, the Supraśl monastery had at least 209 handwritten and old print books in Church Slavonic, Old Belarusian, Latin, and Greek languages. In comparison to other monastery centres, the library of the Supraśl lavra impressed with a variety, number, and uniqueness of manuscripts. Among many handwritten books in the library, there were 5 printed in the

16th century. These were the issues of Franiszek Skoryna's *Книги Царств* from Prague Bible from the year 1508, a Prague Pentateuch: *Бытие, Исход, Левит, Числа* i *Второзаконие* from the year 1519, two *Малая падарожная кніжка* books of Vilnius and Vilnius *Апостол* from 1525.

Key words: printed book, Supraśl library, Cyrillic prints

Inwentarz z 1557 roku ukazuje, że w ciągu pierwszych trzydziestu kilku lat funkcjonowania monasteru supraskiego zgromadzono 129 ksiąg, w tym 5 drukowanych[1]. Według Flawiana N. Dobrjańskiego w bibliotece klasztornej znajdowało się w tym czasie 131 ksiąg rękopiśmiennych i drukowanych[2]. Taką liczbę manuskryptów potwierdził Michał Bobrowski w opisie katalogu biblioteki supraskiej, dokonanym w latach dwudziestych XIX wieku. Badacz zwrócił uwagę na szóstą pozłoconą Ewangelię z cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa z okuciami, która nie została zamieszczona w wykazie z 1532 roku[3], oraz na pominiętą w pierwotnym tekście, a później dopisaną „Книги Десятого", powstałą w Supraślu

[1] „А всихъ книгъ старыхъ 129", por. *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа*, т. IX, Вильна 1870 (dalej – *АСД*), с. 53-54; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV-XIX вв.*, Минск 2003, с. 61.

[2] Ф. Н. Добрянский, *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковнославянских и русских*, с. XXX. Na ten temat zob. Н. А. Морозова, С. Ю.Темчин, *Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1500–1532 гг.)*, s. 124; С. Ю.Темчин, *Сколько книг было в Супрасльском Благовещенском монастыре в 1532 году*, „Здабыткі", вып. 12, Мінск 2010, с. 70-75; Л. Л. Щавиская, *Литературная культура белорусов Подляшья XV–XIX вв., Книжные собрания Супрасльского Благовещенского монастыря*, Минск 1998, с. 77-78; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV–XIX вв.*, с. 134-135.

[3] Pogląd taki wyraził również Michał Bobrowski. Z jego opisu wynika, że do 129 ksiąg starych dodano później dwa rękopisy, w tym „Шестое Евангелие у церкве Воскресенія Христова, окованое, позлоченое". *АСД*, т. IX, с. 53. W oryginalnym rejestrze, po wpisie o piątej ewangelii, znajduje się dopisek „у святих мучениках Бориса и Глеба" i pieczęć klasztorna, która być może przysłaniała informację o ostatniej drogocennej, bogato ozdobionej ewangelii. (*Библиотека Российской Академии Наук в Санкт-Петербурге*) Biblioteka Rosyjskiej Akademii Nauk w Sankt-Petersburgu, kol. P. Dobrochotowa, № 24.4.28; Л. Л. Щавиская, *Литературная культура белорусов Подляшья XV–XIX вв.*, с. 77.

w 1507 roku[4]. Rękopis ten został dopisany do inwentarza z 1557 roku jako „Книга Матвея Десятого"[5]. Łarysa Szczawińska uważa, że rękopis ten znajdował się w celi namiestnika monasteru lub innego zakonnika i dlatego nie został wymieniony w najstarszym opisie biblioteki. Oba rękopisy zostały dopisane po wykonaniu katalogu w 1557 roku. XIX-wieczni wydawcy katalogu biblioteki supraskiej nie analizowali czasu wpisania do rejestru obu rękopisów i wydali inwentarz wraz z dopiskami do spisu manuskryptów z 1532 roku. Pośrednio na taki przebieg wydarzeń wskazuje dopisek, dokonany w kopii pergaminowego supraskiego *Субботника или Поминника* z 1631 roku, o rodzie „Матвея Иоанновича, написавшего и надавшаго в монастырь Супрасльский книгу великую рекомую *Десятоглав*". Informacji takiej nie było w pierwotnej, najstarszej, wersji supraskiego *Субботника или Поминника*[6]. Pogląd Łarysy Szczawińskiej zdecydowanie odrzucił Sergiusz Temczin, który uważa, że brakująca w spisie ewangelia znajdowała się w innej cerkwi[7].

W sprawie pozłoconej Ewangelii Sergiusz Temczin uważa, że ewangelia ta została przekazana „от Кмиты по души Коробки, архимандрита Троецкаго, исъ Слуцка"[8]. Egzemplarz ten występuje w spisie zebranych ksiąg do 1532 roku. Wydaje się, że owo wydarzenie miało miejsce za czasów archimandryty Sergiusza Kimbara, albowiem archimandryta słuckiego monasteru św. Trójcy Nikander został pochowany w Supraślu w 1569 roku[9]. Wymieniony w rejestrze archimandryta Kmita był przełożonym monasteru słuckiego przed Nikanderem. Czy przekazanie pozłoconej Ewangelii nastąpiło przed 1532 rokiem? Trudno jednoznacznie odpowiedzieć.

[4] Dokładny opis ksiąg supraskich, oparty na oryginalnym katalogu, znajdował się w prywatnych zbiorach Michała Bobrowskiego. Na podstawie dwóch kopii tego opisu, „czerwonej" i „białej", L. L. Szczawinskaja i J. A. Łabyncew ustalili, że M. Bobrowski znalazł faktycznie 129 „ksiąg starych". Dopiero później do oryginalnego tekstu rejestru dopisano dwie księgi: „Шестое Евангелие у церкве Воскресенія Христова, окованое, позлоченое" i „Десятоглав" Mateusza Dziesiątego.

[5] *АСД*, т. IX, с. 53, 242.

[6] Л. Л. Щавиская, *Литературная культура белорусов Подляшья XV–XIX вв.*, с. 77-78.

[7] С. Ю.Темчин, *Сколько книг было в Супрасльском Благовещенском монастыре в 1532 году*, с. 70-71.

[8] *АСД*, т. IX, с. 51.

[9] *АСД*, т. IX, с. 65. Nikander został archimandrytą monasteru słuckiego przed 1558 roku П. М. Строев, *Списки иерархов и настоятелей монастырей Российския церкви*, Москва 2002, с. 543.

Obie hipotezy: Ł. Szczawińskiej – odnośnie dopisanej później pozłoconej Ewangelii, odnoszącej się do egzemplarza z cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa, i S. Temczina – do Ewangelii znajdującej się na ołtarzu dużej cerkwi, ze srebrnymi okuciami, ze złoceniami, wymagają dalszych badań.

S. Temczin oraz Ł. Szczawinskaja i J. Łabyncew podnoszą jeszcze jeden problem – „славное памяти Евангелие", którą mnisi „упросили" u Aleksandra Chodkiewicza[10]. Aleksander Chodkiewicz otrzymał tę ewangelię od królewskiego skarbnika i klucznika Stefana Andrzejewicza Bielkiewicza. Stefan Bielkiewicz był archimandrytą monasteru św. Trójcy w Wilnie, a w 1556 roku został metropolitą kijowskim z imieniem zakonnym Sylwester (1556–1567). „Да упросили есми у господара пана его милости славное памяти Евангелие, коим его милость даровалъ нынешній митрополит и оправив сребром с позолотою, положил есми оное Евангелие на престоле великое церкви у место Жабинскых двух, што митрополит невине отнял"[11]. Zabranie dwóch „ewangelii żabińskich" przez metropolitę kijowskiego Makarego II (1534–1556) nastąpiło wskutek oskarżeń wysuniętych wobec nowego archimandryty supraskiego Sergiusza Kimbara o wprowadzenie zmian w tekstach liturgicznych. Na początku lat trzydziestych XVI wieku mnich-kopista Arseniusz donosił metropolicie kijowskiemu Makaremu II, że archimandryta supraski Sergiusz Kimbar zmieniał porządek liturgii i nanosił poprawki w rękopisach słowiańskich, w tym w ewangeliach. Zarzuty mnicha Arseniusza, zawarte w licznych listach, oskarżały Sergiusza Kimbara o dokonywanie niekanonicznych przekładów z greki i hebrajskiego na języki słowiańskie. Przełożony monasteru „переглаживал и прилагал" teksty ewangelii. W tych przekładach uczestniczyły osoby duchowne i świeckie[12]. Wspomina się, że w pracach nad tekstami uczestniczył

[10] *АСД*, т. IX, с. 51; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV–XIX вв.*, с. 66.

[11] *АСД*, т. IX, с. 51.

[12] Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV–XIX вв.*, с. 65. Por. M. Gębarowicz, *Iwan Fedorow i jego działalność w latach 1569–1583 na tle epoki*, „Roczniki Biblioteczne" 1969, R. XIII, z. 3-4, (cz. II), s. 404; A. Mironowicz, *Ewangelizacja „prostą mową" w XVI wieku*, s. 9-18; M. Takala-Roszczenko, *The 'Latin' within the 'Greek': The Feast of the Holy Eucharist in the Context of Ruthenian Eastern Rite Liturgical Evolution in the 16th-18th Centuries*, Joensuu 2013, s. 69-71. Źródłem do poznania oskarżeń Arseniusza wobec archimandryty Sergiusza o zmiany w porządku liturgii i dowolne przekłady z Ewangelii jest opublikowany list archimandryty Sergiusza do metropolity Makarego II, por. *Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси*, ч. 1. т. VII, Киев1887, с. 3-15

„благочестивый христолюбец Григорий Жаба”[13]. Można domniemywać, że pod wpływem oskarżeń mnicha Arseniusza metropolita Makary II poprosił o przesłanie owych „poprawionych ewangelii” do Kijowa, a następnie, po zapoznaniu się z ich treścią, zwrócił je do monasteru.

Wspomnienie o dwóch egzemplarzach ewangelii określonych jako „żabińskie” oznaczało, iż trafiły one do monasteru przed 1532 rokiem wraz z innymi rękopisami otrzymanymi przez mnichów od Grzegorza Żaby[14]. Grzegorz Zofoniewicz Denisowicz posiadał od 1513 roku dobra Klewinów, które w 1528 roku sprzedał Aleksandrowi Chodkiewiczowi. Oprócz Klewinowa, Grzegorz Żaba posiadał dobra: Markowszczyznę (Mielkowszczyznę), Korejwoszczyznę i Bielewszczyznę, które otrzymał od Zygmunta Starego w 1518 roku[15]. Po raz ostatni bojarzyn smoleński występuje w dokumentach w 1529 roku[16]. Dwie „ewangelie żabińskie”, otrzymane

[13] „Жабинское Евангелійце и з Апостолом и Апокалисією” występują w opisach biblioteki monasterskiej z 1532 roku. Por. Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Oddział Rękopisów, F58-7, B 1993, k. 4v; *АСД*, т. IX, с. 54; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV–XIX вв.*, с. 66. Ród Żabińskich występuje jako zasłużony w *Субботнике или Поминнике* supraskim. W *Субботнике или Поминнике* supraskim zapisany był ród Wasyla Konstantynowicza Żaby, podkluczego trockiego (1516 – po 1542) niespokrewniony, według dostępnych danych genealogicznych, z Grzegorzem.

[14] С. Ю.Темчин, *Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1500–1532 гг.): новые данные*, [в:] *Современные проблемы археографии*: *Сборник статей по материалам конференции, проходившей в Библиотеке РАН (25–27 мая 2010 г.)*, Беляева И. М. (ред.), Санкт-Петербург 2011, с. 132; tenże, *Сколько книг было в Супрасльском Благовещенском монастыре в 1532 году*, с. 68-75. J. Łabyncew podaje, że „ewangelie żabińskie“ mógł ofiarować Wasyl Konstantynowicz Żaba, podklucznik trocki (1516–1547). Autor nie wymienia jednak żadnych dowodów na potwierdzenie swej tezy. Ю. А. Лабынцев, *Об одном важном спросном моменте в судьбах белорусской православной культуры XVI столетия в связи с историей Супрасльского Благовещенского монастыря*, „ΕΛΠΙΣ”. Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, R. II (XIII), z. 2 (15), Białystok 2000, s. 161, 167-168. Nie ma też innych faktów potwierdzających związki podklucznika trockiego z monasterem supraskim. Wydawcy *Субботника или Поминника* nie odnotowali imion rodu. W wersji przepisanej w 1631 roku rozpoczyna się od Konstantyna, czyli najprawdopodobniej ojca Wasyla. Zob. *Субботник или Поминник С. Монастыря*, rkp. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk, Oddział Rękopisów w Wilnie, (*Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka*), sygn. f. 19, nr 89, k. 39; П. А. Гильтебрандт, *Рукописное отделение Виленской публичной библиотеки*, Вып.1, Вильна 1871, с. 140. Wydawcy „Kroniki” identyfikują Wasyla z darczyńcą ksiąg dla monasteru *АСД*, т. IX, с. 51. Z powyżej wspomnianego listu wynika jednak, że darczyńcą był Grzegorz Żaba, por. С. Темчин, *Супрасльский список хроники Георгия Амартола середины XVI века и его антиграф 1494 года*, „Knygotyra” 2007, vol. 49, с. 77.

[15] Por. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk, Oddział Rękopisów, f. 16, nr 134, k. 12-13; *Summariusz dokumentów do dóbr supraskich*, s. 59.

[16] Tamże, s. 62.

od Grzegorza Żaby, były więc w monasterze przed 1532 rokiem i po krótkim ich pobycie u metropolity kijowskiego powróciły do Supraśla przed 1549 rokiem. „Ewangelie żabińskie", odebrane przez metropolitę kijowskiego Makarego II, zostały zastąpione na ołtarzu cerkwi sobornej przez ewangelię pozyskaną od Aleksandra Chodkiewicza po 1536 roku, ale przed śmiercią ktitora w 1549 roku. Biorąc te wszystkie fakty pod uwagę, a także stałe uzupełnianie i ubywanie zbiorów, należy zgodzić się z konkluzją S. Temczina, że monaster supraski w 1532 roku posiadał nie 129, a co najmniej 129 ksiąg[17]. Podana liczba 131 rękopisów przez F. I. Dobrijańskiego wynikała z uwzględnienia dwóch manuskryptów, które opuściły monaster i ponownie do niego wróciły.

*

Za archimandrii Sergiusza Kimbara (1532–1565) do 1557 roku monaster wzbogacił się o kolejne 74 rękopisy. Według Ł. Szczawińskiej i J. Łabyncewa w ciągu 25 lat Sergiusz Kimbar pozyskał 80 nowych ksiąg („книги новыя"). Badacze dodają, że po wykonaniu inwentarza, ukazującego 74 nowe woluminy, pojawiło się jeszcze sześć ksiąg, o czym świadczą następujące dopiski: „А потом прибавлено книг новописаных" i „а то Яцка, подскарбьего бывшаго, книги, которыя ся по смерти его остали"[18].

[17] С. Ю.Темчин, *Сколько книг было в Супрасльском Благовещенском монастыре в 1532 году*, с. 73.

[18] *Требникъ в десть, Книга Лествица в полдесть, Панахиднікъ у полдесть новый, Христианская топография Козмы Индикоплова с дополнениями, Житие Андрея Юродивого*, por. „Wypis z Regestra czyli Inwentarza, który po ruski spisał Sergi, archimandryta supraski, w chorobie przed śmiercią roku 1557 pod pieczęcią cerkiewną Zwiastowania Najświętszej Marii – na pergaminie tureckim, skoropis półustawny", dokonany z oryginalnego katalogu przez Michała Bobrowskiego, por. Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Oddział Rękopisów, F58-7, B 1993, k. 4-4v; АСД, т. IX, с. 55; por. Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV–XIX вв.*, с. 136; Л. Л. Щавиская, Литературная культура белорусов Подляшья XV–XIX вв., с. 79. Według zapisu trzy księgi pochodziły od byłego podskarbiego Jacka. Trudno ten zapis łączyć z podskarbim nadwornym Jackiem Młodziejowskim, sprawującym ten urząd w latach 1580–1604, który był właścicielem papierni ze znakiem wodnym Ślepowron w dworze Młodziejowicach. „Polski Słownik Biograficzny", t. XXI, Wrocław 1976, s. 432-435. Przekazanie tych ksiąg musiałoby nastąpić do 1565 roku. Zapis dotyczy więc innej, nieznanej postaci, chyba że przyjąć, że dopisek o księgach „podskarbiego Jacka" został dodany do oryginalnego katalogu później. Na temat samego rękopisu i jego datacji por. Т. В. Анисимова, *О некоторых рукописях Супрасльского Благовещенского монастыря в книжных собраниях Москвы, Новгорода и Санкт-Петербурга*, „Bibliotheca Archivi Lithuanici", vol 7, *Lietuvos Didžiosias Kunigaikštystės Kalbos, Kultūros ir raštijos tradicijos*, red. S. Temčinas, Vilnus 2009, s. 285-289; С. Ю.Темчин, *Рукописи Кимбаровского собрания Супрасльского Благовещенского монастыря (1532–1557 гг.)*, s. 177-178.

W sumie inwentarz biblioteki klasztornej z 1557 roku[19] wymienia 204 księgi rękopiśmienne (w tym 5 w języku greckim i jedną w łacińskim) oraz pięć ksiąg drukowanych. Za czasów archimandryty Kimbara liczba ksiąg w bibliotece klasztornej powiększyła się niemal dwukrotnie. A nastąpiło to nie tylko poprzez nowe nabytki[20] i dary. Uległa też zwiększeniu liczba działających na terenie monasteru kopistów. Efektem ich pracy oraz dalszych zakupów i donacji było 587 ksiąg rękopiśmiennych i drukowanych w bibliotece klasztornej w 1645 roku.

Według S. Temczina 11 rękopisów zostało pozyskanych przez Sergiusza Kimbara z innych ośrodków bibliotecznych. Niektóre z manuskryptów powstały w końcu XV lub na początku XVI wieku w innych ośrodkach i dopiero po 1532 roku trafiły do biblioteki supraskiej. Wśród pozyskanych przez archimandrytę Kimbara rękopisów znajdujemy egzemplarze należące do metropolity Józefa Sołtana i Iwana Semenowicza Sapiehy (1450–1517)[21]. Były to księgi: *Книга Феодора Студита* (koniec XV w.)[22], *Книга Бытия*, *Книга Иисус Навин и Царства в ней написаны, в десть*[23]. Nie są znane okoliczności ich przekazania do Supraśla w latach 1532–1557. Wiadomo jedynie, że nie uczynili tego ich poprzed-

[19] Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Oddział Rękopisów, F58-7, B 1993, k. 1-4v; *АСД*, т. IX, с. 53-55. Dla porównania proponuję „Опись Супрасльского монастыря составленны 1829 года за настоятела преосвященнаго Льва Яворовского", Archiwum Diecezjalne Kościoła Rzymskokatolickiego w Białymstoku, nr 245, k. 23v-24v, 26-60v; „Wiadomość o stanie Klasztoru Opatskiego Supraskiego w Obwodzie Białostockim i tymże powiecie diecezji litewskiej położonego. Roku 1830 miesiąca stycznia 25 dnia sporządzona", Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, f. 634, op. 1, nr 3, k. 14v-41v; Opis biblioteki monasteru supraskiego z 1836 roku Российский Государственный Исторический Архив в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, № 3317.

[20] W rejestrze Sergiusza Kimbara wymieniono kwotę zapłaty za dwadzieścia zakupionych ksiąg. „А за полтретядцать книгъ золота 50 копъ грошей а потомъ пять книгъ за десять копъ грошей". *Опись вещам Супрасльскаго монастыря, АСД*, т. IX, с. 52.

[21] Iwan Semenowicz Sapieha, pisarz wielkiego księcia litewskiego Aleksandra, wojewoda witebski (1511–1517) i podlaski (1513–1517). Sapieha był od 1501 roku kanclerzem królowej Heleny. W latach 1507–1508 przebywał z księżną Heleną w Bielsku na Podlasiu. „Polski Słownik Biograficzny", t. XXXIV, Wrocław–Warszawa 1993, s. 613-618. Prawdopodobnie Iwan Sapieha ofiarował monasterowi drogocenną czaszę liturgiczną z wygrawerowanym herbem rodowym – Lis. Czasza została wywieziona w 1915 roku, a obecnie w zbiorach kremlowskich w Moskwie. W kolofonie rękopisu znajduje się informacja, że księga została przepisana przez sługę Iwańczyka na prośbę Iwana Semenowicza Sapiehy. Н. А. Морозова, *К вопросу о датировке „Поучений огласительных" Феодора Студита*, „Kalbotyra", t. XLV, nr 2, Vilnius 1997, s. 46-52; *PSB*, t. XXXIV, s. 613-618.

[22] Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk, Oddział Rękopisów, f. 21, nr 798.

[23] Tamże, f. 19, nr 52.

ni właściciele, albowiem obaj w 1532 roku już nie żyli. Być może księgi, należące do Iwana Sapiehy, zostały przekazane przez jego syna Pawła Iwanowicza Sapiehę (1490–1579)[24], ale są to jedynie przypuszczenia bez potwierdzenia źródłowego[25]. Trzy rękopisy: *Книга Лествица в полдесть*[26], *Христианская топография Козмы Индикоплова с дополнениями* (pocz. XVI w.)[27] i *Житие Андрея Юродивого* (pocz XV w.)[28] przekazano klasztorowi przed śmiercią archimandryty Sergiusza Kimbara i z tego powodu zostały one dopisane do rejestru z 1557 roku.

Interesujące jest zestawienie rodzajów przechowywanych w monasterze ksiąg. Do 1532 roku w bibliotece klasztornej znajdowało się 56 ksiąg (43,4%) o charakterze liturgicznym, 67 ksiąg (51,9%) – literackim, a 6 ksiąg (4,7%) stanowiło o prawodawstwie cerkiewnym bądź było statutami, ustawami lub kanonami[30]. Wśród ksiąg liturgicznych było 13 psałterzy (23% tej kategorii ksiąg), 12 Mineji (21%). Taka proporcja odpowiada proporcjom tych kategorii ksiąg w innych monasterach tamtego czasu[30]. Wśród 67 rękopisów literatury religijnej znajdowały się między innymi: *Книга пророчеств*, *Книга Іов*, komentarze do Pisma Świętego, *Книга Патерик Печерский*, *Поучения Кирилла Иерусалимского*, *Царственник с летописцем*. Z powyższego zestawienia wynika, że rękopisy te miały religijny, polemiczny i historyczny charakter. Wśród tej grupy znanych rękopisów mamy 34 kodeksy, które stanowiły do 1532 roku ponad jedną czwartą ogólnej liczby zbiorów bibliotecznych.

Z ustaleń Jerzego Łabyncewa wynika, że 42 z 80 ksiąg zgromadzonych w czasach Sergiusza Kimbara miało charakter liturgiczny (Apostoły, Słu-

[24] Paweł Sapieha, marszałek hospodarski (1519–1557), wojewoda podlaski (1555–1558), nowogródzki (1558–1579), dobroczyńca cerkwi kodeńskiej i innych cerkwi i monasterów. „Polski Słownik Biograficzny", t. XXXV, Warszawa–Kraków 1994, s. 128-131.

[25] С. Ю.Темчин, *Рукописи Кимбаровского собрания Супрасльского Благовещенского монастыря (1532–1557 гг.)*, с. 180-181.

[26] *АСД*, т. IX, с. 55.

[27] Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk, Oddział Rękopisów, f. 19, nr 77.

[28] Российская государственная библиотека в Москве, Собрание Е. Е. Егорова, ф. 98, №39.

[29] Л. Л. Щавиская, *Литературная культура белорусов Подляшья XV–XIX вв.*, с. 78-79.

[30] Na podstawie opisu monasteru sołowieckiego z 1514 roku wynika, że pośród 73 ksiąg liturgicznych było 19 Psałterzy i 17 Mineji. Por. М. В. Кукушкина, *Монастырские библиотеки Русского Севера. Очерки по истории книжной культуры XVI-XVII веков*, Ленинград 1977, с. 171-173.

żebniki, Ewangelie, Czasosłowy, Mineje, Psałterze), 34 literacko-religijny (Pisma Ojców Kościoła: *Книга Василия Великого о постничестве с дополнениями*[31], Jana Złotoustego i Jana Damasceńskiego, etc.) oraz 4 innego przeznaczenia (ustawy, kanony, prawidła). Wśród nowo pozyskanych ksiąg 5 zostało napisanych w języku greckim[32].

*

Zbiory biblioteki supraskiej stały się tematem licznych opracowań naukowych. Biblioteka supraska była też wielokrotnie opisywana. Najstarszy inwentarz, który posłużył do wykonania niniejszego katalogu, pochodzi z 1557 roku. Oryginał tego katalogu, znajdujący się do 1877 roku w monasterze supraskim, został wywieziony do Wilna. Obecnie miejsce jego przechowywania nie jest znane. Pełny wykaz ksiąg biblioteki supraskiej z 1557 roku, wykonany przez archimandrytę Sergiusza Kimbara, został dwukrotnie opublikowany w 1867 i 1870 roku[33]. Kolejne znane inwentarze biblioteki wykonano w 1645, 1668, 1674 (dosłownie przepisany z 1668 roku), 1819 (niepełny), 1829, 1830 (dosłownie skopiowany z 1829 roku) i 1836 roku[34]. Stan zasobów biblioteki supraskiej został też opracowany przez Ignacego

[31] Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk, Oddział Rękopisów, f. 19, nr 53.

[32] *АСД*, т. IX, с. 54-55; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV–XIX вв.*, с. 135-137.

[33] *Документы относящиеся к истории Супрасльского монастыря*, „Вестник Западной России", г. V, кн. 8, т. III, отд. 1, Вильно 1867, с. 49-62; *АСД*, т. IX, с. 49-55. „Wypis z Regestra czyli Inwentarza, który po ruski spisał Sergi, archimandryta supraski, w chorobie przed śmiercią roku 1557 pod pieczęcią cerkiewną Zwiastowania Najświętszej Marii – na pergaminie tureckim, skoropis półustawny" dokonany z oryginalnego katalogu przez Michała Bobrowskiego, por. Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Oddział Rękopisów, F58-7, B 1993, k. 4-4v; Kopia tegoż rekopisu F58-7, B 1994, B 2001, B 2002. Rejestr ten został opublikowany przez Łarysę Szczawińską, por. Л. Л. Щавиская, *Книжная культура православного Подляшья XV-середине XVI вв.*, „ΕΛΠΙΣ". Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, R. II (XIII), z. 2 (15), Białystok 2000, s. 185-188. Krytyczne omówienie katalogu M. Bobrowskiego dokonał Sergiusz Temczin, por. С. Ю. Темчин, *Сколько книг было в Супрасльском Благовещенском монастыре*, [в:] „Здабыткі: Дакументальныя помнікі на Беларусі", вып. 12, Мінск 2010, с. 69-71.

[34] Większość spisów ksiąg rękopiśmiennych w bibliotece supraskiej opublikowano w *АСД*, т. IX, с. 49-55 (1557 г.), с. 185-205 (1645 г.), с. 229-243 (1668 г.), с. 461-462 (1829 roku fragment). Spis ksiąg z 1557 roku został po raz pierwszy opublikowany w 1867 roku. Por. „Вестник Западной России", кн. 8, т. III, отд. 1, Вильно 1867, с. 49-62. Wykaz ksiąg z 1557 i 1764 roku został opublikowany w pracach: Николай (Далматов), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, Санкт-Петербург 1892, с. 54-61, 551, 562-563, 572-573; Модест (Стрельбицкий), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, „Вестник Западной России", г. V, кн. 2, т. I, Вильно 1867. Fragmentaryczny opis biblioteki z 1819 roku ukazuje jej fatalny

N. Daniłowicza w 1824 roku[35] i Michała Bobrowskiego w 1836 roku[36]. W oparciu o te wykazy wielu badaczy dokonało analizy supraskich zbiorów bibliotecznych z połowy XVI wieku. Taką analizę przeprowadzili N. Dalmatow, F. N. Dobrjanskij, M. S. Hruszewskij, A. I. Rogow, S. Temczin, N. A. Morozowa, L. L. Szczawinskaja, J. Łabyncew, E. Kierejczuk i A. Mironowicz[37].

stan. „Biblioteka niegdyś z tysiąca z okładem ksiąg słowiańskich pisanych i drukowanych, łacińskich, włoskich, niemieckich, francuskich i polskich złożona, dla częstego z przyczyny postoju lazaretu wojennego przez 10 lat z miejsca na miejsce przenoszenia zmieszana i do rozgatunkowania trudna, a mianowicie zamoczona i nagniła, nie może być poszczególnie opisana i niewielki pożytek obejmuje". Por. Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, f. 634, op. 1, nr 58, k. 416v. Opis wykonany przez Michała Bobrowskiego na podstawie oryginalnego rejestru sporządzonego przez archimandrytę Sergiusza Kimbara por. Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Oddział Rękopisów, F58-7, B 1993, k. 1-4v. *Опись Супрасльского монастыря составленны 1829 года за настоятела преосвященнаго Льва Яворовского*, Archiwum Diecezjalne Kościoła Rzymskokatolickiego w Białymstoku, nr 245, k. 23v-24v, 26-60v. Druga kopia tego opisu została wysłana do Wilna za archimandryty Modesta w 1862 roku. „Wiadomość o stanie Klasztoru Opatskiego Supraskiego w Obwodzie Białostockim i tymże powiecie diecezji litewskiej położonego. Roku 1830 miesiąca stycznia 25 dnia sporządzona", Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, f. 634, op. 1, nr 3, k. 14v-41v; Opis biblioteki monasteru supraskiego z 1836 r., Российский Государственный Исторический Архив в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, № 3317. Przedruk niektórych opisów por. Л. Л. Щавиская, *Литературная культура белорусов Подляшья XV–XIX вв.*, *Книжные собрания Супрасльского Благовещенского монастыря*, Минск 1998, с. 128-162; Г. Запартыка, *Страчаныя скарбы манастырскіх бібліятэк*, [w:] *480 год беларускага кнігадрукавання*: *Матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў*, ред. Адам Мальдзіс, Мінск 1998, с. 200-202; J. Maroszek, *Monografia miasta i gminy Supraśl*, Supraśl 2013, s. 429-564. Opisu drukowanych ksiąg słowiańskich z monasteru supraskiego dokonał A. N. Miłowidow. Por. *Описание славяно-русских старопечатных книг Виленской публичной библиотеки (1491–1800)*, составил А. Н. Миловидов, [в:] *Отчет Виленской публичной библиотеки и Музея за 1907 год*, Вильна 1908, с. 1-160. Uzupełnieniem owych opisów biblioteki jest *Regestr ksiąg znajdujących się w drukarni supraskiej do przeniesienia z 8 marca 1733 roku* i wizytacja klasztoru z tego samego roku, por. Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Ordynacji Zamojskich, Dział Rękopisów, nr 930, k. 106-108v. Regestr biblioteki wraz z całym opisem klasztoru został wykonany również w 1630 roku na polecenie metropolity kijowskiego Józefa Welamina Rutskiego. Regestr ten nie został opublikowany, a jego miejsce przechowywania nie jest znane. *АСД*, т. VI, Вильно 1869, с. 175-179.

[35] I. Daniłowicz, *Latopisiec Litwy i kronika ruska z rękopisu słowiańskiego przepisane*, Wilno 1927, s. 326-327.

[36] Opis biblioteki monasteru supraskiego z 1836 r., Российский Государственный Исторический Архив в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, № 3317.

[37] Николай (Далматов), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, с. 54-61; Ф. Н. Добрянский, *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковнославянских и русских*, Вильна 1882, с. XXVII-XXXIII; М. Грушевський, *Історія України – Руси*, т. VI, Київ-Львів 1907, с. 338-341; А. И. Рогов, *Супрасль как один из центров культурных связей Белоруссии с другими славянскими странами*, [в:] *Славяне в эпоху феодализма*, Москва 1978, с. 324-330; tenże, *Supraśl jako jeden z ośrodków więzów kulturalnych Białorusi z innymi krajami słowiańskimi*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego"1981, nr 3, s. 62-71; С. Ю.Темчин, *Сколько книг было*

W zasadzie posiadamy dobre rozeznanie zasobów rękopiśmiennych biblioteki supraskiej przed 1557 rokiem. Nadal jednak nie mamy przeprowadzonej identyfikacji pięciu druków przechowywanych w Supraślu i znajdujących się w najstarszych opisach biblioteki monasterskiej. Ustalenie tytułów starodruków i ich proweniencji jest zadaniem trudnym, albowiem w opisach bibliotecznych występują one często pod różnymi nazwami, a czasem jedynie pod zapisem „ksiąg drukowanych". Przy analizie przechowywanych w bibliotece supraskiej starodruków należy na wstępie odrzucić wszystkie druki wydane po 1557 roku. Na przykład druki zabłudowskie, które żona hetmana litewskiego Grzegorza Chodkiewicza (1561–1572) – Katarzyna Iwanowa Wiśniowiecka ofiarowała 11 grudnia 1575 roku *Евангелие учительное* i *Псалтырь с часословом*[38] oraz jeden lwowski – *Апостол*[39].

в Супрасльском Благовещенском монастыре в 1532 году, „*Здабыткі*", вып. 12, Мінск 2010, с. 68-75; tenże, *Рукописи Кимбаровского собрания Супрасльского Благовещенского монастыря (1532–1557 гг.)*, „Knygotyra", t. LIV, Vilnius 2010, s. 173-180; E. Laucevičius, *XV – XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius 1976; Н. А. Морозова, С. Ю.Темчин, *Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1500–1532 гг.)*, [w:] *Z dziejów monasteru supraskiego*, Supraśl – Białystok 2005, s. 117-140; tenże, *Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1500–1532 гг.): новые данные*, [в:] *Современные проблемы археографии: сборник статей по материалам конференции проходившей в Библиотеке РАН, 25-27 мая 2010 г.*, Санкт-Петербург 2011, с. 131-137; Ю. А. Лабынцев, *Православная Академия Ходкевичей и ее издания*, Минск 1996, с. 151-158; Л. Л. Щавиская, *Литературная культура белорусов Подляшья XV-XIX вв.*, *Книжные собрания Супрасльского Благовещенского монастыря*, Минск 1998; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV-XIX вв.*, Минск 2003; E. Kierejczuk, *Kodeks supraski wśród zbiorów biblioteki monasteru supraskiego. Kilka hipotez w sprawie czasu przybycia Minieji Czetnej z XI wieku do Supraśla*, „Latopisy Akademii Supraskiej", pod red. U. Pawluczuk, vol. II, Białystok 2011, s. 141-150; A. Mironowicz, *Biblioteka monasteru supraskiego w XVI wieku*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne", nr 36, Białystok 2011, s. 5-23; А. Миронович, *Библиотека Супрасльского монастыря в XVI веке*, [в:] *Преоткриване: Супрасльски сборник – старобългарски паметник от X век*, ред. А. Милтенова, София 2012, с. 309-329; *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, pod red. A. Mironowicza, Białystok 2014.

[38] „Pani Katarzyna, księżna wileńska, Pana Hrehorego Chodkiewicza żona […] dała tu do skarbu cerkiewnego dwie księgi druku zabłudowskiego z podpisem ręki swej własnej". T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, R. XI, s. 17; Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Oddział Rękopisów, F58-7, B 1992, k. 2v; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV-XIX вв.*, с. 68-69. Pierwowzorem do wydania w 1569 roku zabłudowskiej *Евангелие учительное* mogła być supraska rękopiśmienna ewangelia znajdująca się w monasterze przed 1557 r. Ю. А. Лабынцев, Л. Л. Щавиская, *Православная Академия Ходкевичей и ее издания*, с. 42.

[39] Narodowa Biblioteka Ukrainy, Oddział Starodruków i Ksiąg rzadkich, Cyrylica nr 575; Е. Л. Немировский, Иван Федоров, Москва 1985, с. 149; А. Й. Миловидов, Описание славянорусских старопечатных книг Виленсой публичной библиотеки, Вильна 1908, с. 14-15; М. Шамрай, Маргіналї в стародруках кириличного сшріфту XV-XVII ст. з фонда Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ 2005, нр. 27, с. 29-30.

W rejestrze z 1645 roku znajduje się zapis „Книгъ Иова Великого, друку Скорининого 3". Z kolei w opisie biblioteki z 1836 roku występuje informacja „Франциск Скорина, Книга Иова, в Праге, 1517, in 4, кож". Zapisy te wskazują, że wydania Franciszka Skoryny, a przynajmniej *Книга Иова* przechowywana była w monasterze supraskim od kilku wieków i dopiero w 1877 roku trafiła do Wileńskiej Biblioteki Publicznej w Wilnie[40]. Wydaje się, że nie tylko ta *Книга Иова* druku Skoryny znajdowała się w monasterze w połowie XVI stulecia. Analizując opis biblioteki z 1557 roku, zwracają uwagę takie określenia jak: *битые книги* (drukowane księgi), *малого формата* (małego formatu), *библейские книги* (biblijne księgi, sborniki). Porównując ten rejestr z późniejszymi opisami biblioteki można zauważyć, że występujące w tych opisach księgi drukowane są tożsame ze starodrukami z pierwszego rejestru. W rejestrze z 1557 roku wymienia się je bez określenia, czy są drukowane, czy rękopiśmienne. Analiza każdego zachowanego starodruku pozwala określić jego historię i okres jego pobytu w bibliotece monasteru supraskiego. Najlepiej udokumentowaną księgą jest *Книга Иова*, która również występuje w ostatnim opisie biblioteki z 1836 roku[41].

Przejdźmy więc do analizy szczegółowej owych pięciu starodruków przechowywanych w połowie XVI wieku w bibliotece supraskiej. W najstarszym wykazie ksiąg biblioteki z 1532 roku znajduje się zapis „Книгъ битых 5". Zapis ten dotyczy pięciu ksiąg drukowanych, pod którymi mogły się znajdować księgi wydane przez Franciszka Skorynę lub Szwajpolta Fiola[42]. W rejestrze z 1557 roku wpisano pięć ksiąg biblijnych *пять книг Моисеевых*. Te same księgi zostały w 1645 roku zarejestrowane jako „Книгъ Моисеевыхъ въ едной книзе описаных 5", a w 1668 roku okre-

[40] Н. А. Морозова, С. Ю.Темчин, *Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1500–1532 гг.)*, с. 118-119; А. Й. Миловидов, *Описание славянорусских старопечатных книг Виленсой публичной библиотеки*, с. 14-15.

[41] С. Ю.Темчин, *Издания Франциска Скорины в библиотеке Супрасльского Благовещенского монастыря: книжная опись 1557 г.*, „Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры: гісторыя і сучаснасць: зборнік навуковых прац", [вып. 3,], ред. Б.У. Святлоў, Мінск 2011, с. 107.

[42] Г. Я. Голенченко, *Книги Франциска Скорины в белорусских, русских и украинских собраниях XVI—XVII вв.*, [в:] *Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве*, Москва 1979, с. 152; Ю. А. Лабынцев, *Православная Академия Ходкевичей и ее издания*, Минск 1996, с. 151-158; idem, *Издания Франциска Скорины и других славянских первопечатников в библиотеке Супрасльского монастыря*, [в:] *Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве*, Мінск 1979, s. 184.

ślono je jako „Пятери книги Моисеевы, книга 1". Jest wielce prawdopodobnie, że wymieniona w opisie biblioteki 1557 roku pozycja „Греческихъ книгъ 5" oznacza też księgi biblijne[43].

Zapis z najstarszego inwentarza biblioteki „Книгъ битых 5" jednoznacznie wskazuje, że wśród nich znajdowała się wydrukowana księga *пять книг Моисеевых*. Zapewne chodzi tu o egzemplarz wydanej przez Franciszka Skorynę w Pradze Biblii z lat 1517–1519. Druk ten składał się z pięciu części: *Бытие*, *Исход*, *Левит*, *Числа* i *Второзаконие*. Wiemy, że egzemplarz drukowany Biblii Skoryny znajdował się w bibliotece monasterskiej do 1645 roku. Trafił on do monasteru supraskiego jeszcze przed 1532 rokiem i znajdował się w katalogu ksiąg bibliotecznych zgromadzonych za ihumena Iony.

W najstarszych zbiorach biblioteki supraskiej znajdowała się również wydana w Pradze w 1518 roku *Книги Царств*. Księga Skoryny była wykorzystana przy druku *Евангелии учительное* wydanej 17 marca 1569 roku w Zabłudowie[44]. Tekst przedmowy do zabłudowskiej ewangelii jest bardzo podobny pod względem użytych tam sformułowań i doboru wyjątków z Biblii ze wstępem wydanej przez Franciszka Skorynę *Книги Царств*[45]. W II połowie XVII wieku druk ten trafił do biblioteki Grecko-Katolickiej Kapituły Przemyskiej, gdzie znajdował się jeszcze w XIX stuleciu[46].

W opisie z 1557 roku widnieją dwie pozycje, które możemy odnieść również do druków Franciszka Skoryny. Rejestr wymienia księgę „Псалтырка проходенка новописанная, а другая битая". Słowo *проходенка* oznacza

[43] С. Ю.Темчин, *Издания Франциска Скорины в библиотеке Супрасльского Благовещенского монастыря*, с. 110.

[44] A. Mironowicz, *Powstanie zabłudowskiej oficyny wydawniczej na tle sytuacji wyznaniowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Acta Baltico-Slavica", t. XIX, Warszawa 1990, s. 245-264.

[45] Por. przedmowa Franciszka Skoryny do *Книги Царств* wydanej w Pradze w 1518 roku. Przedruk w: *Скарына Франциск, Прадмовы і пасляслоўі*, Мінск 1969, с. 37-38; Ф. Скарына, *Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія*, Мінск 1990.

[46] Г.Я.Голенченко, *Открытие Скорины, библиографический указатель книговедческих и библиографических описаний изданий Ф. Скорины, его книг, представленных в собраниях XVI–XX вв., обзоров Скориниана, Министерство культуры БССР, Государственная ордена Трудового Красного Знамени библиотека БССР имени В. И. Ленина*, сост. Г. Я. Голенченко, Минск 1989, с. 109; Я. Неміроўскі, *Выданні Францыска Скарыны*, [в:] *Францыск Скарына. Зборнік дакументаў і матэрыялаў*, Мінск 1988, с. 260; С. Ю. Темчин, *Издания Франциска Скорины в библиотеке Супрасльского Благовещенского монастыря*, с. 111. Ю. А. Лабынцев, *Православная Академия Ходкевичей и ее издания*, Минск 1996, с. 151-158.

w języku starobiałoruskim księgę małego formatu, wygodną do przenoszenia. Słowo *проходень* w języku cerkiewnosłowiańskim odnosi się do włóczęgi lub podróżnika. Z powyższego wynika, że mamy tu do czynienia z księgą – psałterzem małego formatu, z którego można było wykorzystać w czasie podróży. Zapis *проходенка новописанная* nie oznacza księgi rękopiśmiennej, albowiem tego rodzaju psałterze zostały wymienione w innym miejscu w liczbie 10. Przy takim założeniu zapis „Псалтырка проходенка новописанная, а другая битая" odnosi się do dwóch ksiąg drukowanych, a mianowicie do dwóch egzemplarzy wydanych w 1522 roku w Wilnie ksiąg pod tytułem „Малая падарожная кніжка"[47]. Księgi te znajdowały się w bibliotece monasterskiej do 1557 roku, a następnie zostały z niej wywiezione, prawdopodobnie w latach sześćdziesiątych XVI wieku. Opis biblioteki z 1645 roku już ich nie odnotowuje. Jedna z nich trafiła do monasteru w Chilandarze na św. Górze Athos, gdzie była co najmniej dwukrotnie przepisywana przez serbskich mnichów[48]. Supraski egzemplarz druku wileńskiego stał się podstawą do wykonania pierwszego sbornika ze skróconym akafistem do Najsłodszego Jezusa, znanym tylko w wydaniu Skoryny.

Monaster w Chilandarze utrzymywał bliskie kontakty z monasterem supraskim. W zbiorach jego biblioteki znajdowało się wiele starodruków i słowiańskich ksiąg rękopiśmiennych. W 1530 roku mnich supraski Arseniusz, były duchowny Aleksy, skopiował pracę św. Jana Klimaka *Лествица*. *Книга Лествица в полдесть* znajdowała się w monasterze przed 1530 rokiem. Rękopis ten był dwukrotnie kopiowany w połowie XVI wieku[49]. W wyniku powstałego konfliktu z archimandrytą Kimbarem, hieromnich Arseniusz zabrał skopiowaną przez siebie pracę św. Jana Klimaka *Лествица* i udał się do serbskiego monasteru Chilandar na św. Górze Athos. Księga ta do dziś pozostaje w zbiorach tegoż monasteru[50].

[47] Ю. А. Лабынцев, *Издания Франциска Скорины и других славянских первопечатников в библиотеке Супрасльского монастыря*, [в:] *Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве*, Мінск 1979, с. 181-188.

[48] *Славянские рукописи Афоних обителей* (сост. А. А. Турилов и Л. В. Мошкова), под ред. А.Э.Н. Тахиоса, Фессалоники 1999, с. 247; Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, с. 215.

[49] Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk, Oddział Rękopisów, f. 19, nr-y: 246, 247.

[50] O supraskim pochodzeniu manuskryptu informuje zapis na jego 275 stronie: „В лето 7038 (1530), индикта 3, списана бысть книга Лествичникь у монастыри общомь в обители Благовещениа пресвятыя Богородица и святаго Иоанна Богослова иже на реци Супрасле, желаниемь и рукою многогрешнаго инока Арсениа, бывшаго вь мирском житии Алексеа недостоинаго попа". *Katalog biblioteki rękopisów monasteru serbskiego Chilandar*, nr 185;

Przed 1557 rokiem pozyskano do biblioteki inny wileński druk Skoryny *Apostoł*, wydany w 1525 roku. Supraski egzemplarz wileńskiego *Apostoła* został wywieziony przed 1645 rokiem, albowiem rejestr z tego roku nie odnotowuje go w zbiorach bibliotecznych[51]. Można więc z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że owe wymienione pięć ksiąg drukowanych w bibliotece supraskiej w połowie XVI stulecia to wydania Franciszka Skoryny *Книги Царств* z Biblii praskiej z 1518 roku, Pięcioksiąg praski *Бытие*, *Исход*, *Левит*, *Числа* i *Второзаконие* z 1519 roku, dwie księgi wileńskie „Малая падарожная кніжка" z 1522 roku oraz *Апостол* wileński z 1525 roku.

Bibliografia

Anisimowa T. W., *O niekatorych rukopisach Supraskowo Blagowieszczienskowo monastiyrja w kniznych sobranijach Moskwy, Nowogoroda i Sankt-Pieterburga*, „Bibliotheca Archivi Lithuanici", vol 7, *Lietuvos Didžiosias Kunigaikštystės Kalbos, Kultūros ir raštijos tradicijos,* red. S. Temčinas, Vilnus 2009.

Archeograficzieskij sbornik dokumentów, otnosjaszczichcja k istorii Siewiero-Zapadnoj Rusi, izdawajemyj pri uprawlenii Wilienskowo uczebnowo okruga, T. IX, Wilna 1870.

Bogdanowicz D., *Katalog kirilskich rukopisa manastira Chilandra*, Bieograd 1978.

Dobrjanskij F., *Opisanie rukopisiej Wilenskoj publicznoj biblioteki, cerkownoslawjanskich i ruskich*, Wilna 1882.

Dokumenty otnosjaszczesja k istorii Cupraskowo monastyrja, „Wiestnik Zapadnoj Rossii", kn. 8, T. III, otd. 1, Wilno 1867.

Gębarowicz M., *Iwan Fedorow i jego działalność w latach 1569–1583 na tle epoki,* „Roczniki Biblioteczne", roku XIII, 1969, z. 3-4, (cz. II).

Д. Богданович, *Каталог кирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, с. 104; *Славянские рукописи Афонских обителей*, составили: А. А. Турилов i Л. В. Мошкова, под редакцией А. Э. Н. Тахиоса, Фессалоники 1999, с. 127; Л. Л. Щавиская, Ю. А. Лабынцев, *Литература белорусов Польши XV-XIX вв.*, с. 61, 111, przyp. 36; Н. А. Морозова, С. Ю.Темчин, *Древнейшие рукописи Супрасльского Благовещенского монастыря (1500–1532 гг.)*, s. 133; *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, s. 370-373.

[51] С. Ю.Темчин, *Издания Франциска Скорины в библиотеке Супрасльского Благовещенского монастыря*, с. 115-116.

Giltebrandt P. A., *Rukopisnoie otdielenie Wilenskoj publicznoj biblioteki*, wyp. 1, Wilna 1871.

Gruszewskij M., *Istorija Ukraini-Rusi*, T. VI, Kijw-Lwiw 1907.

Kierejczuk E., *Kodeks supraski wśród zbiorów biblioteki monasteru supraskiego. Kilka hipotez w sprawie czasu przybycia Minieji Czetnej z XI wieku do Supraśla*, „Latopisy Akademii Supraskiej", vol. II, pod red. U. Pawluczuk, Białystok 2011.

Labyncew J. A., *Prawoslawnaja Akademija Chodkiewcziej i jejo izdanija*, Minsk 1996.

Laucevičius E., *XV – XVIII a. knygų įrišimai Lietuvos bibliotekose*, Vilnius 1976.

Milowidow A. J., *Opisanie skawjanorusskich staropieczamnych knig Wilenskoj publicznoj biblioteki*, Wilna 1908.

Mironowicz A., *Biblioteka Cupraskowo monastyrja w XVI wiekie*, [w:] *Preotkriwanie: Supraski sbornik – staroblgarski namietnik ot X wiek*, red. A. Miltienowa, Sofija 2012.

Mironowicz A*., Biblioteka monasteru supraskiego w XVI wieku,* „Białoruskie Zeszyty Historyczne", nr 36, Białystok 2011.

Mironowicz A., *Ewangelizacja „prostą mową" w XVI wieku,* „Latopisy Akademii Supraskiej", vol. III, pod red. U. Pawluczuk, Białystok 2012.

Modest (Strielbickij), *Supraskij Blagowieszczenskij monastyr*, „Wiestnik Zapadnoj Rosii", kn. 2, T. I, Wilno 1867.

Morozowa N. A., *K woprosu o datirowkie „Pouczienij oglasitielnych" Fieodora Studita*, „Kalbotyra", t. XLV, nr 2, Vilnius 1997.

Morozowa N. A., Tiemczin S. J., *Driewniejszie rukopisi Supraslskowo Blagowieszczienskowo monastyrja (1500–1532)*, [w:] *Z dziejów monasteru supraskiego*, Supraśl – Białystok 2005.

Niemirowskij E. L., *Iwan Fiedorow*, Maskwa 1985.

Nikolaj (Dalmatow), *Supralskij Blagowieszczienskij monastyr*, Sankt-Pietiersburg 1892.

Opisanie slawjano-russkich staropieczatnych knig Wilenskoj publicznoj bibliotieki (1491-1800), sostawil A. N. Milowidow, [w:] *Otcziet Wilienskoj publicznoj bibliotieki i Muzeja za 1907 god*, Wilna 1882.

Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych, pod red. A. Mironowicz, Białystok 2014.

Rogow A. I., *Suprasl kak adin iz centrow kulturnych swjaziej Bielorussii c drugimi slawjanskimi stranami*, [w:] *Slawjanie w epochu fieodalizma*, Maskwa 1978.

Rogow A., *Supraśl jako jeden z ośrodków więzów kulturalnych Białorusi z innymi krajami słowiańskimi*, „Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego", nr 3, 1981.

Slawjanskie rukopisi Afonskich obitielej, sost. A.A. Turilow i L. W. Moszkowa, pod red. A. E. N. Tachiosa, Fiessaloniki 1999.

Szamraj M., *Marginali w starodrukach kirilicznowo sszriftu XV-XVII st. Z fonda Nacionalnoi biblioteki Ukrainy imieni W. I. Wiernardskowo*, Kijw 2005.

Szczawinskaja L. L., *Kniznaja kultura prawoslawnowo Podljaszja XV – sieriedinie XVI ww.*, „ΕΛΠΙΣ". Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku, roku II (XIII), z. 2 (15), Białystok 2000.

Szczawinskaja L. L., *Litieraturnaja kultura bielorusow Podljaszja XV–XIX ww.: Kniznyje cobranija Supraslskowo Blagowieszczienskowo monastyrja*, Minsk 1998.

Szczawiskaja L. L., Labyncew J. A., *Litieratura bielorusow Polszi XV–XVI ww.*, Minsk 2003.

Takala-Roszczenko M., *The 'Latin' within the 'Greek': The Feast of the Holy Eucharist in the Context of Ruthenian Eastern Rite Liturgical Evolution in the 16th-18th Centuries,* Joensuu 2013.

Tiemczin S. J., *Dhiewiejszie rukopisi Supraskskowo Blagowieszczienskowo monastyrja (1500–1532 gg.): nowyje dannyje*, [w:] *Sowriemiennyje problemy archeografii: Sbornik statiej po matierialam konfieriencii, prochodiwsziej w Bibliotiekie RAN*, 25–27 maja 2010 g., red. I. M. Bieljajewa, Sankt-Pietierburg 2011.

Tiemczin S. J., *Izdanija Franciska Skoriny w bibliotiekie Supraslskowo Blagowieszczienskowo monastyrja: kniznaja opis 1557 g.*, „Bielaruskaja kniga u kanteksce suswietnaj kniznaj kultury: historyja i suczasnasc: zbornik nawukowych prac", [wyp. 3,], red. B.U. Swjatloj, Minsk 2011.

Tiemczin S. J., *Rukopisi Kumbarowskowo sobranija Cupraslskowo Blagowieszczienskowo monastyrja (1532-1557 gg.)*, „Knygotyra", t. LIV, Vilnius 2010.

Tiemczin S. J., *Skolko knig było w Supraslskom Blagowieszczienskom monastyrje w 1532 godu*, „Zabytki", wyp. 12, Minsk 2010.

Zapartyka H., *Straczanyja skarby manastyrskich biblijatek*, [w:] *480 god bielaruskawa knigadrukawannija*: Materialy Trecich Skarynauskich czitannjau, Minsk 1998.